

לקחי הקורונה - דו"ח ביניים

שלמה סבירסקי, 30 אפריל 2020

1. הסיוע הגדול הוא לעשירי הארץ ולתאגידים הגדולים

העושר הגדול, שבעשורים האחרונים הפך להיות חלק אורגני של הנוף החברתי בישראל, לא נפגע ולא ייפגע. אולי מכה קטנה בכסף.

ממשלות ממהרות להציל תאגידים גדולים. זה לא חדש. זה גם לא בלתי הגיוני, מנקודת הראות של הממשלה, שהרי תאגידים אלה הם גם המעסיקים הגדולים במשק, גם משלמי המסים הגדולים וגם יבואני מטבע חוץ, אם הם יצואנים. לא רק זה: אם תאגיד גדול נופל, נפילתו מסכנת לא רק אותו אלא גם את הגופים שהשקיעו בו, שהרי בעלי הון נוהגים לממן את עסקיהם באמצעות מינוף – זאת אומרת, אשראי שהם מקבלים מבנק או אגרות חוב שהם מוכרים לגופים "מוסדיים" כדוגמת קופות פנסיה. אם המשבר מסכן את יכולת התאגיד לעמוד בלוח הזמנים של החזר החוב, הבנק ו/או קופת הפנסיה עצמם ניצבים מול סכנה. מה שגורר גם את קופת המדינה וגם את מאות אלפי האנשים שקיומם תלוי בפנסיה החודשית לאזור סיכון. בקיצור, מצב שממשלות לא רוצות להיקלע אליו. לכן הן ממהרות להציל תאגידים גדולים.

בדרך כלל זו לא רק הצלה כלכלית אלא גם הצלה חברתית: העשירים ממשיכים להיות עשירים. רמת החיים שלהם אינה יורדת, כיוון שהכספים שמימנו את התאגיד בדרך כל לא יצאו מכיסם הפרטי. בדרך כלל, הדיבידנדים של בעלי העניין הגדולים בתאגיד לא נפגעים. לא זו בלבד, אפילו מעמדם כאנשי עסקים לא נפגע: מבחינת הבנקים והגופים המוסדיים, בעלי הון גדולים שקרסו בעת המשבר, תמיד יהיו מועמדים "טבעיים" למינוף מחדש.

משברים הם הרבה פעמים גם קרקע נוחה לריכוז גדול יותר של העושר, כיוון שהם מאפשרים לדגים הגדולים – בעלי ההון הגדולים, התאגידים הגדולים – לרכוש דגים קטנים שנקלעו למשבר.

2. ייסורי העסקים הקטנים

התאגידים הגדולים פועלים בשוק שמאופיין בסיכון נמוך, יחסית, בעיקר משום שבעתות משבר, המדינה ממהרת להציל אותם. עסקים קטנים, לעומת זאת, פועלים בשוק המאופיין בסיכון גבוה.

התאגידים פועלים על בסיס אשראי וראשיהם מקיימים רמת חיים גבוהה על בסיס הרווחים. העסקים הקטנים, לעומת זאת, חיים לרוב מן התזרים – הכסף שנכנס לקופה לפני שהוא יוצא ממנה לצורך תשלום שכר ומסים ולצורך רכישת חומרים. מרגע שאין קונים אין תזרים. ברגע שאין תזרים אין פרנסה.

משבר הקורונה פגע יותר מכל בעסקים הקטנים, בייחוד באלה המספקים שירותים ביתיים ושכונתיים. נוהגים לומר, שהעסקים הקטנים הם המעסיקים הגדולים במשק. אלא שזה לא מקנה להם דבר, במישור הפוליטי-כלכלי, כי מדובר בציבור מבוזר ומפולג. בניגוד לעסקים הגדולים, המאוגדים במספר ארגונים גדולים כדוגמת התאחדות התעשיינים ולשכות המסחר, לעסקים הקטנים אין ארגון מייצג מרכזי. בממשלה הם מטופלים על ידי גוף חלש – הרשות לעסקים קטנים ובינוניים.

3. הקיבעון

אל מול פני הקורונה, הממשלה פועלת בדרכים המקובלות, פוסעת על עקבות צעדיה מימים כתיקונם. לא מערערת את הסדר הקיים: יש משרד אוצר ויש מוסד לביטוח לאומי ויש לשכות תעסוקה ויש דמי אבטלה ויש קצבאות. ודרך כל אלה יוזרמו כספי הסיוע ואנשים יידרשו להגיש בקשות ולמלא טפסים ולעמוד בתנאי זכאות. וכך נעבור את המשבר – מי שיעבור אותו – מבלי לזעזע את המערכת ומבלי לאתגר את דפוסי הפעולה שלה. הקיבעון המחשבתי הוא שמכתיב את המדיניות.

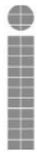
למשל, הפחד מרעיונות "מופרעים" כדוגמת מה שקרוי "כסף מהליקופטר", רעיון המועלה על ידי אנשים מכובדים שאינם חשודים כמופרעים, כדוגמת הבנקאים האמריקניים סטנלי פיישר ובן ברננקי והכלכלן הישראלי ערן ישיב. לדוגמא, אפשר לנצל את מעמדו המוניטרי של בנק ישראל כדי להעניק לכל השכירים הבלתי מועסקים ולכל העצמאים ובעלי העסקים הקטנים שנותרו ללא הכנסה סכום חודשי מוגדר – נאמר, שכר המינימום כיום, 5,300 ₪, למשך שלושה חודשים. ישר לחשבון הבנק או לתא הדואר. בלי טפסים ובלי מבחני הכנסה ובלי מבחני זכאות. והכי חשוב – עכשיו, כדי להעניק לעובדים ולעובדות ביטחון.

המדובר, כמובן, בפעולה נדירה, צעד שניתן לנקוט בו רק במקרה של משבר כלכלי חריף. שאם לא כן, הכסף שיושלך מן ההליקופטר יאבד את הדבר העיקרי המעניק לו ערך, אמון הציבור – ועמו הערך הכלכלי שלו.

צעד יוצא דופן, כאמור, שלא ייצר חוב ולא יצריך קיצוצים תקציביים, אלא יחלץ אנשים ממצוקה ויסייע להניע את גלגלי המשק מחדש.

4. נחשף סוד האבטלה הנמוכה

ערב הקורונה היינו ארץ של אבטלה נמוכה, 3.9%. היום אנחנו ארץ של אבטלה גבוהה – כ-25%. הסוד שמאחורי ההפרש העצום הזה הוא, שהאבטלה היתה נמוכה בין השאר הודות לפריחתה של תרבות הצריכה, שנשמכה במידה רבה על עובדות ועובדי שירותים למיניהם. שוק שבו פרחו חברות שמירה, ניקיון, הפקת אירועים וכיו"ב. שוק של עובדי ניקיון ושוטפי כלים ואורזי מזון ובודקי תיקים ועובדות סיעוד. שוק של נשים, ערבים, פליטים, עולים קשישים. קבוצות לא מאוגדות, שוק של עובדים ארעיים עובדים במשרות חלקיות, שוק של מועסקים לא מאוגדים וחסרי זכויות סוציאליות.

אנחנו יודעים שבעשור האחרון עלתה ההכנסה של מרבית משקי הבית. אנחנו גם יודעים שבקרב משקי הבית בעשירונים הנמוכים, הגידול בהכנסה נבע לא רק מהעלאת שכר מינימום אלא מכך שמספר המועסקים במשקי בית אלה עלה. אחת הסיבות לכך היו הקיצוצים שנעשו בשנות האינתיפאדה השנייה ברשת הביטחון הסוציאלית. קיצוצים שאילצו אנשים לצאת לעבודה (דבר שאינו שלילי כשלעצמו, אם מקבלים הכשרה מתאימה), גם בתנאים משפילים. רבים מכל אלה מייחלים כיום לסעד ממשלתי.

5. הלמידה הלא מקוונת

הקורונה, לא זו בלבד שהיא חשפה ביתר שאת את הפערים הקיימים בתחום החינוך, היא אף העמיקה אותם.

כיצד? ישנם ההסברים הנדושים – למי יש מחשב ולמי אין, מי מיומן בהפעלתו ומי לא, מי יודע אנגלית אינטרנטית ומי לא, למי יש חדר משלו ולמי אין, למי יש הורים היכולים לסייע ולמי אין.

אבל מעבר לכל אלה ישנה סוגיה מהותית יותר והיא סוגיית האמון במערכת. בשכונות המבוססות, שם מתקיימים כל הדברים הטובים, הקורונה העמיקה את קשרי האמון בין הילדים ובין מערכות הידע וההשכלה.

בשכונות הלא מבוססות, הקורונה מערערת את יחסי האמון בין מערכות אלה ובין ההורים והילדים. בתי הספר שם סובלים ממילא גם בימים כתיקונם מחוסר אמון מצד מרבית תלמידיהם, שלא ממש מאמינים שבית הספר יביא אותם מעלה מעלה. הבלגן שיצר משרד החינוך במערך ההוראה המקוונת וקוצר ידן של המנהלות ושל המורות בבתי הספר ביישובים ובשכונות מעוטי ההכנסה סיפקו המחשה בשידור חי של המבנה הממוסלל של בתי הספר וערערו עוד יותר את האמון במערכת הידע וההשכלה.

אפשר אפילו להפוך את מה שקרה להגדרה – עוד הגדרה אחת – של המבנה המעמדי של החברה הישראלית בכלל ושל מערכת החינוך שלה בפרט: המעמד האחד הוא זה שבו גם המורות, גם ההורים וגם התלמידים הם בעלי מיומנויות מחשב מפותחות; המעמד השני הוא זה שבו לאף אחד משלושת אלה אין שליטה במיומנויות הללו.

6. דלות רשת הביטחון הסוציאלית

רשת זו, שבישראל מעולם לא היתה נדיבה דיה, נפגעה עמוקות בעת משבר האינתיפאדה השנייה, כאשר נתניהו היה שר האוצר. היא דולדלה אז עד כדי כך שכיום היא אינה מסוגלת להעניק גלגל הצלה ראשון לנפגעי המגפה. עקב כך נדרשת המדינה להמציא גלגלי הצלה זמניים ולעתים משפילים, כדוגמת המענק המיוחד שהמציא ראש הממשלה בלא התייעצות עם איש, בסך של 500 ש"ח. או חבילות המזון שסופקו על ידי פיקוד העורף לקשישים שקיבלו הנחיה שלא לצאת מדלת ביתם. כל צופה טלוויזיה יודע שחבילות מזון נדרשות בדרך כלל במקרים של אסון טבע כדוגמת רעידת אדמה או שיטפון, כאשר כל המערכות קורסות. זה לא

המקרה של מגפת קורונה. אמנם, לזקנים שבינינו עדיף שלא ייצאו מדלת ביתם, אך אין זה אומר שקצבת הזקנה שלהם לא אמורה להיות נדיבה דיה כדי שיוכלו לרכוש מזון מכיסם באמצעות קרובים או שכנים.

7. בניכוי זקנים וילדים

למדנו, כי בניכוי זקנים וילדים, ישראל מתמודדת יפה עם הקורונה.

איש בכיר במשרד הבריאות אמר פעם, ששנת החיים היקרה ביותר, מבחינה תקציבית, היא שנת החיים האחרונה. משמע, בניכוי הזקנים, תקציב הבריאות גדול די הצורך.

למדנו גם כי הילדים מקשים על התאוששות המשק, כי הם פוגעים ביכולת ההורים לצאת לעבודה. בניכוי הילדים, אפשר היה כבר מזמן להניע את המשק מחדש.

הלקח? הנה רעיון לשר הבריאות ליצמן, דקה לפני שהוא עובר למשרד השיכון: בדוק את האפשרות לקדם את המשק הישראלי באמצעות היפוך סדר הבריאה: בני אדם יולדו כשהם זקנים, מה שישחרר את ההורים שלהם לעבודה; ואילו בבואם בימים, בני האדם יחוו את הילדות. וילדים, כידוע, מחוסנים יותר מזקנים מפני קורונה...

8. אין מיסוי אין תקציב

רמת המיסוי בישראל נמוכה. הכנסות המדינה ממסים עמדו ב-2019 על 31.1% תמ"ג, אחד השיעורים הנמוכים בארצות המערב. כתוצאה מכך, רמת המימון של השירותים האזרחיים בישראל, כולל מערכת הבריאות, היא מן הנמוכות במערב. זו הסיבה המרכזית לרמת התפוסה הגבוהה מאוד בבתי החולים שלנו. זאת גם אחת הסיבות למחסור שהתגלה במיטות אשפוז ובציוד בסיסי הנדרש במצבים של מגפה.

זה נכון גם לגבי תחומים אחרים של השירותים המדינתיים. התקציב הנמוך, שהוא בין השאר תוצאה של המיסוי הנמוך, הוא גם אחת הסיבות לשכר הנמוך של מורות מתחילות וליד הקפוצה בכל הנוגע למימון רשת הביטחון הסוציאלית.

עוד לפני המשבר, חזר בנק ישראל שוב ושוב על קריאה להעלות את המסים בישראל. צחוק הגורל הוא, שכיום, כאשר הקורונה כופה על הממשלה הוצאות תקציביות גדולות, כלכלנים ימיהו לתקוף כל הצעה של העלאת מסים, בטענה כי הדבר יפגע בהתאוששות המשק. סביר להניח כי לפני שהממשלה תעז להעלות מסים, היא תבחר בדרך הקלה יותר – קיצוצים רוחביים בתקציב שירותי המדינה האזרחיים.

אבל בעתיד הלא רחוק, מרגע שהלחץ והפאניקה המלווים את הקורונה ישכבו מעט, מן הראוי יהיה שהממשלה תנהיג מתווה רב-שנתי של העלאת מסים, שיאפשר מימון נדיב יותר של השירותים האזרחיים של המדינה.

9. הכיבוש הסתתר רק לרגע מאחורי הקורונה

מה לכיבוש ולקורונה? ובכן, בעוד שארצות אחרות יוכלו לחוש הקלה ברגע שעקומת הקורונה אצלן תשוטח, אנחנו בישראל נמשיך להיות מאוימים על ידי סכנה המלווה אותנו עשרות שנים: הסכסוך הישראלי פלסטיני והמחיר הכבד שהוא גובה בכל עת של התלקחות אלימה (איום שרוב היהודים, כולל כלכלנים רבים, נוטים להתעלם ממנו). נזכיר, הפחתת המסים ודלדול המימון של השירותים האזרחיים בישראל הם תוצאה ישירה של האינתיפאדה השנייה, שיצרה, לדברי בנק ישראל, את המשבר הכלכלי הממושך ביותר שידענו מאז קום המדינה.

בעת כתיבת דברים אלה עדיין לא ברור האם המשבר הכלכלי הנוכחי יתברר כחמור פחות או יותר מזה של אותה אינתיפאדה. מכל מקום, מן הראוי לפעול לקידום הסדר מדיני המקובל על שני הצדדים. הסדר מדיני היה צו השעה לפני הקורונה. הוא צו השעה גם כיום. בייחוד על רקע כוונתו של ראש הממשלה לספח את ההתנחלויות הישראליות בשטחים הפלסטיניים, צעד שעלול לגרום להתנגדות פלסטינית חריפה, שתגרום שוב למשבר, או אף לפירוק הרשות הפלסטינית, דבר שיעביר את מלוא האחריות לקיום כל השירותים שם לידי מדינת ישראל. מה שיוביל למשבר כלכלי עצום ממדים.

10. המודל הניאו-ליברלי במלוא מערומיו

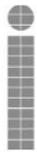
המודל הפוליטי-כלכלי הניאו-ליברלי, שהועלה לגדולה על ידי מילטון פרידמן, רונאלד רייגן ומרגרט ת'אצ'ר, הוצג במלוא מערומיו במשבר הקורונה. המדינה, המוסד הציבורי שהושמץ ללא לאות על ידי רבים מן הכלכלנים כמו גם על ידי פוליטיקאים ימניים ושמרנים, היא זו שעם פרוץ הקורונה התייצבה מולה כדבר מובן מאליו.

פקידי מדינה עלומי שם הפכו לגיבורים טלוויזיוניים. התברר כי התאגידים הגדולים, כולל הגדולים ביותר – אפל, מיקרוסופט ודומיהם, על כל המיליארדים שלהם, אינם מסוגלים (ואינם נדרשים) לשים על השולחן סכומים קרובים לאלה שהמדינה יכולה לשים. התברר, כי היכולת הנדרשת כיום היא היכולת לשרת את כלל האנושות ולא רק את בעלי המניות.

יש לקוות כי "החזרה לשגרה" לא תהיה כרוכה בשיבתו של הניאו-ליברליזם למעמדו הקודם.

11. גלובליזציה מן הסוג הרצוי

היה זה עצוב להתבונן בדרך בה הגיבו המדינות השונות למגפת הקורונה – ללא מנגנונים בין-לאומיים של ממש, ללא תיאום, עם מעט למידה הדדית, ללא פרוטוקול משותף. בולטת מכולם היתה ארצות הברית, וליתר דיוק נשיאה המטורלל, שתחילה התרברב כי לו – לארצו – זה לא יקרה. הוא מיהר להתנער מאמירה זאת אך מאוחר יותר זה לא מנע ממנו להמליץ לאזרחיו לשתות (או להזריק לעצמם) חומרי ניקוי במקום חיסון נגד הקורונה.

זוהי הזדמנות לאנושות להתאחד ולו לצורך אחד בלבד – מאבק משותף במגפות המאיימות על האנושות.

לנו, בישראל, יש לדברים אלה משמעות מיוחדת, שכן אנו מבודדים מרוב שכנינו. אפשר אף לומר, אנו מבודדים מרצון מרוב שכנינו, עקב היעדר הסדר מדיני. הסדר שכזה, שישראלים כה רבים הורגלו לחשוב כי אינו אפשרי, ואחרים פועלים בנמרצות על מנת שלא יתאפשר, יתרום לפתיחת הדלתות גם לשיתוף פעולה רצוף בתחום הבריאות.

(תוך כדי הקורונה למדנו כי שיתוף פעולה שכזה מתרחש כבר מזה שנים, ככל הנראה בעיקר ברמה של עמותות ולא דווקא ברמה של ממשלות).

מן הראוי לסיים בציטוט שמו של ספר שראה אור בשנת 2002, **הווירוס אינו עוצר במחסום**. הספר כמובן אינו עוסק בוורוס הקורונה וגם לא בוורוסים אחרים, אלא בתהליך התהוותה של מערכת בריאות פלסטינית עצמאית.

עם זאת, השם מבטא נכונה את רוח הדברים שנאמרו כאן, בייחוד על רקע התפשטות הווירוס הנוכחי, וירוס הקורונה.

מן הראוי שגם אנו, בני האדם, נדע להתגבר על המחסומים המונעים שיתוף פעולה למען הבריאות של כולנו.